

СРПСКА ПРАВОСЛАВНА ЦРКВА У ВОЂЕНИЦИ (1911–1913)

Анстарт: Тема рада је архитектура српскоправославне Цркве Успења Пресвете Богородице у Вођеници и посљедице њене обнове. Црква је пројектована 1911, а саграђена 1913. године. Аутор пројекта је Милош Миладиновић, градитељ из Сарајева. У композицији волумена и спољној архитектури ова је црква била лијеп и риједак примјер комбиновања различитих стилова у архитектури православних храмова тог доба. Данас су оне, нажалост, изгубљене. Анализом и валоризацијом архитектонско-стилских вриједности пројектоване цркве, проширена су сазнања о сакралној градитељској баштини аустроугарског периода и опусу Милоша Миладиновића, једног од малобројних српских градитеља у периоду аустроугарске управе у Босни и Херцеговини.

Кључне ријечи: Вођеница, Српска православна црква, Милош Миладиновић, аустроугарски период, пројекат, архитектонско-стилска анализа, хронологија.

Уводне напомене

Архитектура је умјетност простора и времена, па је за познавање и валоризовање градитељских остварења нужно контекстуално повезивање свих релевантних чињеница као фактора експресије умјетничког дјела. То је посебно важно за архитектуру српских православних храмова, који су, као и Српска православна црква, дијелили судбину народа кроз историју. По узору на стамбену архитектуру турског доба грађене су и дрвене цркве, чије су обликовне карактеристике транспоноване у особен естетски израз Храма Успења Пресвете Богородице, саграђеног 1913. године по пројекту српског градитеља Милоша Миладиновића. До тада је у Вођеници као парохијски храм служио објекат некадашње школе.

Српске добротворке Мис Ирбијева¹ и Џонстонова су за основну школу 1879. саградиле дрвену зграду, коју су до 1880. у цијелости и финансирале. "Кад оне ове школе у овим крајевима напустише, онда ова зграда претворена би за ћелију. Прије неколико година народ овој згради догради звоник такође од дрвета, на који једно звоно смјештено буде; те тако ова зграда – и ако је у потпуно трошном и слабом стању – опет за парохијалну цркву служи."²

То потврђују и званични црквени прегледи, мада је у њима било пропушта и недоследности. Док је у Пријегледу протопрезвитерата у 1887.³ забиљежено да у Парохији Вођеница, коју су сачињавала села Вођеница и Брестовац, нема цркве, у опису сусједне Парохије Ваганац–Бјелај наведено је да нема цркве, "али се ипак чини божествена служба у школи, која је од дрвета 1880. саграђена па пошто није могла остати ни постојати школа, употребљена је за ћелију. Исто тако је и у селу Вођеници. И у овим ћелијама служи се сваке недјеље и празника".

---

¹ Аделина Павлина Ирби (Adeline Paulina Irby, Boyland Hall, Норфолк, Енглеска, 19. 12. 1831 – Сарајево, 15. 9. 1911) била је велика српска добротворка, с разлогом прозвана "Племенита Ирби". Кроз пет деценија, самопожртвовано и несебично се бавила хуманитарним радом, а нарочито просвјештавањем женске дјеце. У Сарајеву је са Мис Мекензи 1869. отворила "Завод Мис Ирбијева" за сву женску дјецу, али су је касније уписивале углавном српске дјевојчице. Почетна основна школа интернатског типа прерасла је временом у Средњу учитељску школу, која је дала прве генерације српских учитељица. Уз бесплатно школовање, Мис Ирби им је обезбјеђивала и смјештај, храну и одјећу. Након избијања Херцеговачког устанка 1875. године, Мис Ирби се враћа у Енглеску, да би сакупила 240.000 круна добровољних новчаних прилога, храну и одјећу за бројне српске избјеглице. Потом је у колонијама избјеглица из Босне на подручју Пакраца отворила двадесетак школа, а онда са Мис Џонстон у Книну још четири. Прикупљеним донацијама обезбиједила је и смјештај избјеглих српских породица. Након аустроугарске окупације БиХ 1878. Мис Ирби се враћа у Сарајево, гдје је живјела и неуморно радила до краја живота. Одликована је Таковским крстом краља Александра Обреновића, Орденом Светог Саве другог реда, Орденом краља Петра Првог и Даниловим крстом црногорског краља Николе. Подржавала је и рад 1902. основаног СПКД "Просвјета", којем је завјештала свој легат у реалитетима. "Просвјетин" Клуб жена данас носи њено име. (Папић, Митар. *Историја српских школа у БиХ*, Сарајево 1978; Lešić, Josip. *Andeli milosrda: miss Paulina Irby*, Sarajevo 1990). У свом сјећању на Мис Ирби, Иво Андрић је записао: "Нека нешто од те племените ведрине пређе и на нас и надахне нас у свим нашим дјелима. Нека њен мио и озбиљан лик остане међу нама, у нашем сјећању, као симбол и спомен онога што је најбоље у нама и у свим људима". А у дирљивом некрологу објављеном у "Босанској вили", између осталог, стоји: "Не тражећи захвалности од нас, она је била срећна што нас је могла учинити мање несрећним" (Савка Суботићка, Аделина Паулина Ирби. *Босанска вила*, XXVI/1917, бр. 17, 257). У знак захвалности и сјећања, једна улица у центру Сарајева и данас носи име Мис Ирби.

² Новаковић, К. Кратак опис презвитерата петровачког, *Босанско-херцеговачки изворник*, VIII/1894, бр. 3, 188

³ Пријеглед протопрезвитерата, парохија са бројем села, кућа и душа, српско-православног свештенства и описом цркви у Дабро-босанској дијецези у години 1887. *Прилог "Дабро-Босанском Изворнику"*, II/1888, бр. 11–12, 30–31

У статистичком прегледу Првог шематизма Православне митрополије бањалучко-бихаћке за годину 1901. наводи се да је парохијска Црква Успенија пресвете Богородице у Вођеници подигнута 1879. али да није освећена.⁴

Тако је, и поред великог броја становника села и парохије, остало више од три деценије. У вријеме припрема за изградњу цркве, према попису становништва из 1910,⁵ Вођеница је имала 1.465 становника, са апсолутно доминантним српскоправославним становништвом (1.453). Изградња храма била је заједнички подухват мјештана Вођенице, сједишта истоимене парохије и припадајућих сусједних села Скакавац, тада са 573 становника (сви православне вјере) и Брестовац, са 311 православних од укупно 314 становника, односно у ова три села укупно 2.337 православних Срба. Њиховим прилозима у новцу, радној снази и материјалу у годинама пред Први свјетски рат изграђен је храм у Вођеници, високог нивоа архитектонске оригиналности и вредносних домања.

Пројектант цркве Милош Миладиновић

Цркву је пројектовао 1911. године Милош Миладиновић, један од ријетких домаћих, српских градитеља у вријеме аустроугарске управе у Босни и Херцеговини, када су то, са ријетким изузецима, били досељеници из земаља Монархије.

Милош Миладиновић (Доњи Вакуф, 1876 – Сарајево, 1934) није имао академско образовање, већ је као грађевински техничар био грађевински предузетник. Властито биро за пројектовање и изградњу имао је у Травнику⁶, а у вријеме пројектовања храма у Вођеници у Сарајеву.⁷ Техничку средњу школу у Сарајеву завршио је 1896. Била је то изврсна школа,⁸ у којој су ученици стицали темељито образовање, што су на најбољи начин потврдили у својој успјешној пракси као први школовани босанскохерцеговачки градитељи и владини

⁴ *Први Шематизам православне митрополије Бањалучко-Бихаћке за годину 1901.* (Ур. Алекса Јокановић, конз. савјетник), Бања Лука 1903, 188

⁵ *Резултати пописа житељства у Босни и Херцеговини од 27. септембра 1910.* Сарајево 1912, 242–245

⁶ "Техничар за грађевинарство и концесионирани градитељ Милош Миладиновић предузимље градње цркава, цамија, школа, кућа и других зграда; израђује нацрте (планове), саставља пројачунае и обрачун градње, техничке извјештаје. За своје муштерије прави бесплатне скице за градње и даје упутства." Рекламни оглас у листу *Отаџбина*, I/1907, бр. 18, 4.

⁷ Настањен је био у улици Фабрика чикма бр. 1. (Sarajevoer Adressbuch 1914 mit Fremdenführer und Situationsplan. Alphabetisches Einwohnerverzeichnis von Sarajevo. Verfasser: Dany Brodник)

⁸ Према званичној евиденцији средњих школа 1896. у земљи су, осим Техничке средње школе, биле и потпуна Велика гимназија у Сарајеву (отворена 1883. као нижа, а од 1879. је реална гимназија), по једна непотпуна (четворогодишња) велика гимназија у Мостару (1893) и Бањалуци (1895) и 10 трговачких школа. (Босна и Херцеговина на Миленијској изложби у Будимпешти године 1896. Сарајево 1896, 52–57)

чиновници. Школа је Одлуком Заједничког министарства финансија, број 51.131/Г Б од 12. августа 1889. године,⁹ са радом почела 2. октобра 1889. са сврхом "да приправља и наображава техничко помоћно особље за све гране градитељства (зградарство, градњу цеста, мостова, за водоградње, подземне градње, градње жељезнице, за тломјерство.)".¹⁰ Иако је био планиран и рударски одсјек, школа је отворена само са грађевинским и шумарским одсјеком. Уписати су се могли свршени ђаци ниже гимназије, трговачких школа завршених у Босни и Херцеговини и ниже реалке, али и "такви младићи који код пријамног испита покажу довољну приправу и спрему".¹¹ Са завршеном овом школом запошљавали су се најчешће као полири, надцестари, геометри и грунтовничари. За изузетан квалитет школе посебан значај је, према Статуту, имало основно опредјељење "да се ђаци осим теоретичке наставе упућују и у практичне радње изван школе. У ту сврху вјежбају у практичним радњама, у мјерењу и снимању напољу и по разним зградама, а осим тога чине са својим наставницима екскурзије и научна путовања по Босни и Херцеговини и изван њих".¹²

Према првом Наставном плану,¹³ по којем је Техничку средњу школу завршио и Милош Миладиновић, заједнички предмети за грађевинско и шумарско одјељење у првом и другом разреду били су вјеронаука, њемачки језик, наставни језик и математика, природословље, геодезија и геодезијско цртање. Стручни предмети за Грађевински одсјек у првом и другом разреду били су дескриптивна геометрија, просторуко цртање и грађевни материјали; у сва три разреда градитељство и грађевно цртање, док је, као најкомплекснија, грађевна механика била у задњем, трећем разреду. Фонд наставних часова био је доста велик. Тако су ђаци Грађевинског одјељења у првом разреду имали 29 часова стручних и 10 часова заједничких предмета, укупно 39 часова седмично. И у другом разреду је било 39 часова седмично, од чега 27 часова стручних а 12 заједничких предмета. У трећем разреду је било 29 часова стручних и 9 заједничких предмета, односно укупно 38 часова. Настава је организована сваки дан по седам сати, с подневном паузом од два сата, осим седмичног одмора недјељом и сриједом поподне. Практичне вјежбе, екскурзије и путовања, који су важан додатни квалитет наставног плана и програма, организовани су током другог полугодишта. Школска година је трајала 11 мјесеци, и то прво полугодиште од 1. октобра до краја марта, а друго од 1. априла до краја августа, тако

⁹ Први извјештај Техничке средње школе у Сарајеву, Сарајево 1896, 3

¹⁰ Трећи извјештај Техничке средње школе у Сарајеву, Сарајево 1898, 4–5

¹¹ Dlustuš, Ljuboje, Školske prilike u Bosni i Hercegovini od okupacije do danas, *Školski vjesnik*, avgusta 1894, 401

¹² Dlustuš, Ljuboje. Školske prilike u Bosni i Hercegovini..., 402

¹³ Први извјештај Техничке средње школе..., 4. Ревидирани наставни план и четворогодишње школовање одобрени су Рјешењем Заједничког министарства финансија у Бечу Бр. 11338/Б.Х. од 29. октобра 1900. Нови наставни план објављен је 1901. у Седмом извјештају Техничке средње школе у Сарајеву, 4–5

да је школски распуст био током мјесеца септембра. Школа је имала изузетно добро опремљене збирке за оба одсјека. На крају трећег разреда ученици су полагали стручни испит и на основу "свјedoцбе оспособљења" имали су право да након трогодишње праксе полажу "градитељске испите за Босну и Херцеговину".¹⁴

Како за квалитетне исходе школовања велике заслуге имају професори, за стручне предмете су хонорарно ангажовани познати сарајевски инжењери и архитекти. Међу њима су високи чиновници Грађевинског одјељења Земаљске владе, те од оснивања до 1908, Јосип пл. Ванцаш, овлаштени цивилни архитект и грађевински надсавјетник, који је и најзначајнији архитект у историји Босне и Херцеговине.¹⁵ Укупна организација наставе, базирана на повезивању општих знања, техничке писмености, теорије и практичног рада, омогућила је стицање заокружене цјелине квалификованости за висок степен самосталности и у комплекснијим пословима на пољу пројектовања и грађења.

Опредјељење за предузетничку дјелатност нудило је бројне предности, а посебно с обзиром на оправдане жалбе чиновника у владиним службама због нижих примања, споријег напредовања и укупно лошијег статуса у односу на остале чиновнике Земаљске владе. Због тога су и одлазили из службе, што је све ескалирало 1906. године жалбом службеника Грађевинског одјељења Заједничком министарству финансија у Бечу.¹⁶

Важни исходи техничког образовања биле су и стечене предузетничке вјештине за потребе тржишта, што је кроз дјелатност властитог бироа и остварени разноврстан градитељски опус Милош Миладиновић и најбоље потврдио. Његово "Предузеће за грађевине и технички биро Милош Миладиновић, конц. градитељ у Сарајеву"¹⁷ ангажовало је многе тада значајне инжењере и архитекте.

Прије пројектовања храма у Вођеници Милош Миладиновић је имао низ пројеката и реализованих објеката. У периоду 1908–1909, по пројекту Лазара Дрљаче¹⁸ извео је градњу цркве Успења Пресвете Богородице на Палама.¹⁹ Од 1910. до 1914. године, осим до сада познатих десетак стамбених зграда у Сарајеву,²⁰ потписао је и пројекте комплекснијих објеката, међу којима је троспратна угловница Српског културно-просвјетног друштва "Просвјета" у Сарајеву

¹⁴ Dlustuš, Ljuboje. *Školske prilike u Bosni i Hercegovini...*, 402

¹⁵ Ванцаш се као заступник у Сабору БиХ (1910–1915) успјешно залагао за подршку Земаљске владе раду Техничке школе, за запошљавање и брже напредовање домаћих школованих људи, као и за укупно унапређење техничке струке и положаја техничара.

¹⁶ АБХ, ЗМФ, 5612/1906. Жалба датирана 14. 4. 1906.

¹⁷ Меморандум у архивском фонду Милоша Миладиновића, ХАС, О–ММ–383, кут. 1

¹⁸ Божић, Јелена. Српске православне цркве у Сарајеву (1878–1918), *Наше старине*, I/ 1998, 99.

¹⁹ Натпис на каменој плочи цркве

²⁰ Пројекти су се налазили у архиви Завода за планирање развоја града Сарајева (АЗПРГС). Вишемјесечно истраживање и евиденцију комплетне несређене архивске грађе Завода ауторка овог рада провела је 1987.

(Ул. Симе Милутиновића Сарајлије бр. 1), једна од најрепрезентативнијих градских палата (пројекат 1910. године,²¹ а изграђена 1911). Њена богата пластична фасадна декорација носи стилске ознаке сецесије, са уочљивим утицајима његовог професора, архитекте Јосипа пл. Ванцаша. Миладиновић је аутор и низа пројеката доградњи, адаптација, санација и обнова сакралних и јавних објеката. Међу остварењима у периоду Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца посебно треба истаћи његове пројекте из 1921. године – Краљев дворца у Хан Пијеску и Павиљон за обсервацију Болнице у Сарајеву,²² за који је одликован Краљевским орденом Св. Саве.²³

Изградња и архитектура цркве

Пронађена архивска грађа из времена изградње Цркве Успења Пресвете Богородице у Вођеници је оскудна. Црквени архив је уништен у ратним сукобима, тако да, нажалост, није сачуван летопис цркве који је увијек драгоцјен и поуздан извор историјских података везаних за градњу. Нажалост, нису пронађене ни фотографије првобитног изгледа цркве.²⁴ Анализа и валоризација цркве у Вођеници базира се на одобреном пројекту, сачуваном у Архиву Босне и Херцеговине²⁵ (тлоцрт, подужни и попречни пресјек, западна и јужна фасада), датиран у Сарајеву 10. децембра 1911. године, којег је као пројектант потписао Милош Миладиновић.

Из дописа предстојника надлежне Окружне области у Бихаћу²⁶ упућеног 7. октобра 1912. Грађевинском одсјеку Земаљске владе у Сарајеву, сазнајемо да је до тада зидање цркве било завршено до крова и одобрена набавка дрвне грађе за кровну конструкцију, у складу с прописаном одредбом од 7. септембра исте године. У истом допису је наведено да је службеним увидом на лицу мјеста, извршеним 3. октобра 1911, констатовано да се црква гради без грађевинске дозволе, што је ријешено у Котарском уреду Петровац.²⁷

Годину завршетка изградње вјерно свједочи натпис на сачуваној оригиналној каменој плочи првобитне цркве на западној фасади звоника: "ОВАЈ ХРАМ УСПЕНИЈА ПРЕСВЕТЕ БОГОРОДИЦЕ ПОДИГНУТ ЈЕ ПРИНОСОМ НАРОДА СЕЛА ВОЂЕНИЦЕ, БРЕСТОВЦА И СКАКАВЦА 1913."

---

²¹ АЗПРГС, основе и пресјечи датирани јуна 1910.

²² АЗПРГС, пројекат датиран 4. 2. 1921.

²³ ХАС, Лични архивски фонд Милоша Миладиновића, О–ММ–383, кут. 1

²⁴ Извор информација је парох крњеушко-вођенички јереј Немања Балабан.

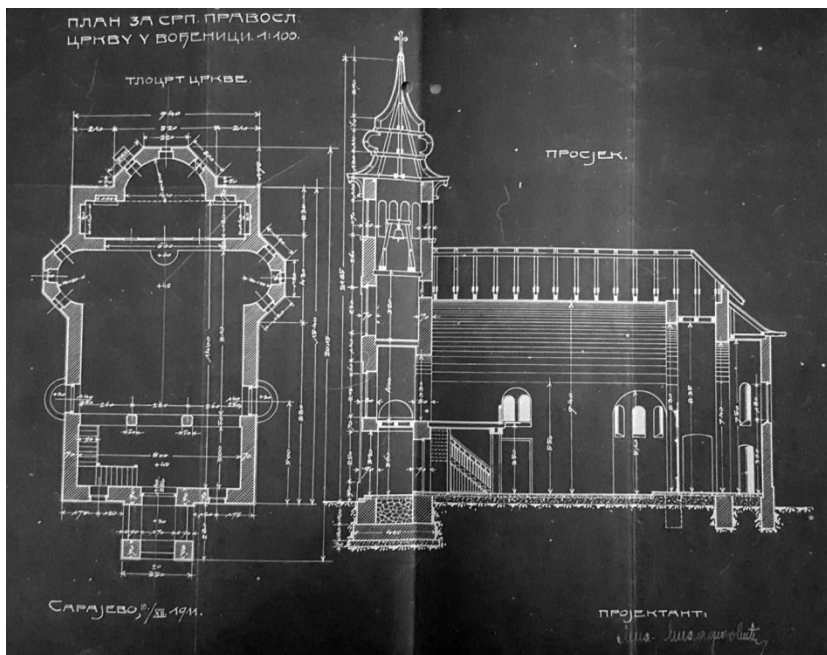
²⁵ АБиХ, ЗВС, Збирка пројеката, кут. 64

²⁶ Окружне области биле су директно подређене Земаљској влади и по питању пројектовања и извођења грађевина. Имале су своје Грађевинско одјељење на челу са грађевинским савјетником или надинжењером и потребно техничко особље.

²⁷ АБиХ, ЗВС, Збирка пројеката, кут. 64

Просторни концепт цркве

Храм у Вођеници је складна, добро пропорционисана симетрична грађевина, чија је разведена тлоцртна форма органском адицијом волумена јасно изражена и у спољњом изгледу. Према концепту просторне организације припада типу лонгитудинално развијене једнобродне цркве у комбинацији с тролистом, формираним пјевничком и олтарском апсидом. Ово непосредно позивање на светогорске и моравске триконхалне цркве је, највјероватније због ограничених финансијских средстава, редуковано изостављањем уобичајене куполе над наосом.

Слика 1. Пројекат цркве у Вођеници, Милош Миладиновић, 1911.
Тлоцрт приземља и подужни пресјек.

Функционална просторна схема, базирана на потребама литургије као суштинском захтјеву који се пред пројектанта цркве неизоставно поставља, је традиционална, са стандардном тродјелном подјелом на припрату (нартекс), централни молитвени простор наос (лађу) и олтарски простор на истоку. Њима дефинисан хоризонтално развијен главни волумен са вертикалом складно обликованог звоника формира хармоничну просторну архитектонску композицију (сл. 1 и 2). Основни правоугаони корпус споља је широк 9,40 м, док му је дужина 15,40 м. Заједно са звоником и олтарском апсидом, укупна спољна дужина цркве је 20,15 м.

У осовини цркве, на улазном, западном прочељу, спојен порталом с нартексом је 21,85 м висок брижљиво обликован и складно пропорционисан зво-

ник квадратне основе. Приземље му је потпуно отворено, а под од нивоа тла уздигнут са два степеника (30 цм). Кров (капа) торња изведена је на квадратној тлоцртној основи која већ у почетном дијелу кровне конструкције прелази у октогон, чије је сужење на висини од 1,20 м база јастучастом тијелу изнад којег је витки врх торња завршен тзв. јабуком под крстом. Овакав сложен облик је, у односу на једноставне пирамидалне или шаторасте кровове, много захтјевније и компликованије, а тиме и скупље конструктивно рјешење, чија реализација тражи вјеште градитеље и више грађевинског материјала.²⁸

Звоник је једном својом страном наслоњен на зид припрате (пронаоса, притвора или нартекса). Простор припрате је правоугаони у ширини наоса (8,0 м), према којем се развија 3,0 м у дубину. Од наоса је одијељена са два ступца (странице мјере 0,50 м) који носе галерију за хор постављену на висини од 3,5 м. Двокрако дрвено степениште, ослоњено на сјеверни и западни зид припрате, води до хорске галерије, која је широким лучно засведеним отвором повезана са првим спратом звоника, док се ниском оградом отвара ка простору наоса.

Главни дио храма – наос (лађа), у којем су вјерници за вријеме молитве и богослужења, готово је квадратни простор унутрашње ширине 8,0 а дужине 8,10 м. У западном дијелу су сјеверни и јужни бочни улаз. Источно, непосредно уз олтарски простор, на сјеверној и јужној страни наос је проширен пјевницама, које су изнутра полукружне, с полупречником од 2,60 м, док су споља тростране. Формирајући са апсидом облик тролиста, пјевнице су значајан просторно-обликовни фактор динамизирања корпуса цркве у развијеном тлоцрту и елевацији.

Наос на истоку завршава широким полукружним тријумфалним луком висине 8,30 м и распона 6,0 м, унутар којег је солеа, ширине 60 цм, колика је и дебљина зидова који носе лук. Од пода наоса солеа је уздигнута једним степеником и у средини проширена полукружним амвоном. Солеу од светишта дијели дрвени иконостас, такође дужине 6,0 м. Архитектура иконостаса је једноставна, а орнаментика редукована. Иконостас је био симетричан, рашчлањен на седам поља са једним редом икона (Сл. 2 десно – попречни пресјек). У најширем, централном пољу иконостаса су царске двери, чија су богатије пластично обрађена двокрилна врата уоквирена високим пиластрима који подржавају полукружни лук над којим је наглашено повишен троугаони тимпанон, закључен крстом на врху и акротеријама на крајевима. Бочна сјеверна и јужна олтарска врата омогућавају мали вход – кружни ход свештеника од олтара, преко солеје у олтар. Поља иконостаса ритмизована су низом аркада на пиластрима, надвишених орнаменталном траком која завршава равним профилованим вијенцем на висини од 3,5 м. У цјелини и у детаљима, архитектонско одмјерено

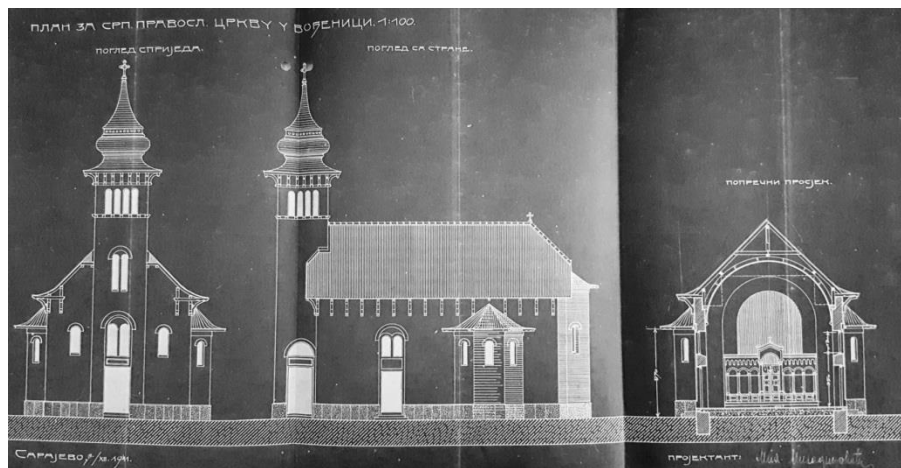
²⁸ Главној торањској конструкцији додају се елементи који омогућавају израду дашчане оплате као подлоге металног опшава заобљених спољних површина – завојних гребена, кровних поља, вијенаца и украсних додатака.

и елегантно обликовање иконостаса ослоњено је на европску класицистичку традицију.

Светиште иза иконостаса чини правоугаони простор дубине 1,80 м, са плитким нишама у зиду испред апсиде. Сегментно надвишене нише су и на сјеверној страни у одјељку проскомидије и, симетрично, на јужној страни у ђаконикону. Са полукружним луком распона 4,10 м, са тјемом на висини од 7,40 м, изнутра је полукружна олтарска апсида полупречника 2,10 м, која је споља петострана.

Цјеловитост и сакралност ентеријера наглашена је засвођењем простора наоса и припрате јединственим подужно постављеним полуобличастим сводом, који је од обимних зидова, дебљине 70 цм, одијељен уском профилованом траком на висини од 5,50 м. Тјеме свода је 9,40 м од пода цркве. На пресјецима (сл. 1 и 2), испод дрвеног двострешног кровишта, изведеног са једноструком вјешаљком, уочавамо дрвену лучну конструкцију о коју је објешен дрвени свод, уобичајено израђен од подужно усмјерених дугих и уских дасака спојених на перо и жлијиб.

Слика 2. Пројекат цркве у Вођеници.

Западни и јужни изглед. Десно попречни пресјек кроз лађу (наос) са видљивом конструкцијом свода и кровишта, те изгледом иконостаса.

Архитектонско-стилске карактеристике

Убједљива архитектонска композиција хармонично компонованих волумена успјешна је интерпретација средњовјековног српског црквеног неимарства моравске стилске групе.²⁹ Међутим, за ову групу споменика типична богата фасадна декорација је потпуно изостала. Могуће је да су то определијелила и

²⁹ Овај просторни концепт у српској средњовјековној сакралној архитектури поријеклом је из византијског градитељства и манастира Свете Горе.

мала расположива финансијска средства, па је та ограничења Миладиновић надвладао одређујући се за модерно сецесијско обликовање. Крајњи резултат је слојевит стилско-обликовни дијалог просторног рјешења и артикулације површина. Црква у Вођеници потврђује квалитет градитеља Миладиновића да на креативан начин синтетизује вернакуларно градитељство, националне градитељске форме и утицаје сецесије.

То се највидније испољило у поједностављеној обради зидне масе. Изостављањем традиционалне хоризонталне и вертикалне подјеле и орнаменталних украса (Сл. 2, западни и јужни изглед), фасаде су мирне, равне, са отворима као јединим елементима ритмизације зидног платна. Глатка зидна платна развијају је над ниским масивним каменом соклom. Уска профилисана трака раздваја ове двије различите структуре и текстуре.

Обликовни третман зидних отвора је традиционалан. Црква има три портала – главни, улазни, на западном зиду пронаоса и два на бочним. Истојетни су по једноставном правоугаоном облику и димензијама (1,40 x 2,50 м). Сви прозорски отвори – једнодјелни (монофоре), дводјелни (бифоре) и четвородјелни (квадрифоре) – завршени су полукружно и на средњовјековни начин дубоко и косо усјечени у зидну масу. Широке монофоре на западном прочељу, симетричне у односу на кулу звоника, добро освјетљавају унутрашњост галерије и, преко ње, наоса. Слично обликоване али уже монофоре, пројектоване у групама од по три у зидовима олтарске апсиде и пјевница, обезбјеђују добру освјетљеност и ових простора. Над архитравном гредом бочних улаза, те на првом и другом спрату западног прочеља звоника, пројектоване су бифоре, на традиционалан начин уоквирене плитко профилисаним полукружним архиволтама. Најбогатије растворени су зидови звоника. Између масивних стубаца су архитравно завршени отвори пролаза, над којима су на сјеверној и јужној фасади ниски једнодјелни полукружни прозори. У прве двије спратне зоне најдекоративније западне фасаде звоника су полукружно завршене бифоре закључене профилисаним тракама архиволти (Сл. 2, лијево – Предњи изглед). Ни овдје фасаде нису традиционално подијељене профилисаним спратним вијенцима, што је савремен, сецесијски приступ обради вертикално усмјерених зидних површина. Уски профилисани спратни вијенац једино налазимо у највишој зони звоника. Ова декоративна трака је подножје четвородјелних прозора (квадрифора), којима су растворене све четири фасаде највише зоне звоника.³⁰ Фасаде су закључене високим вијенцем од четврткржних дрвених конзола, на које се ослањала препуштена конструкција капе звоника. Њима је, заједно са квадрифорама и капом торња, била постигнута изванредна лакоћа и наглашено елегантна декоративност.

---

³⁰ Ово декоративно растварање у функцији је добре чујности звона и на великој удаљености, по чему је храм у Вођеници некада био познат.

Уз звоник, највиши естетски домашјај је грађевински и обликовно најзанимљивији високи, симетрични двострешни стрми кров (нагиб 45°) са ластавицама, преузет из вокабулара аутохтоне стамбене архитектуре – динарске куће. Климатске карактеристике овог брдско-планинског подручја, са дугим, хладним и сњеговитим зимама, у потпуности га чине сврсисходним.³¹ Кровна стреха пројектована је као чак 90 цм дуга конзола, коју у осовини рогова подупиру дрвени косници повијени у четврткружну форму, попут поједностављене волуте. Посебно су брижљиво пројектована извијена крила надстрешнице, као додатна заштита зидова цркве од кише и обилног снијега. Нижи корпуси широке апсиде и пјевничких простора били су покривени шаторастим крововима, што је био фактор додатне геометризоване скулптуралности грађевине у цјелини.

У условима скромних материјалних могућности, као посљедице неповољних друштвено–политичких прилика за изградњу српских православних храмова, Миладиновић је црквом у Вођеници остварио висок ниво креативне синтезе традиционалне моравске тлоцртне схеме, конструктивно-обликовних елемената вернакуларног грађења и сецесијског обликовања безорнаменталних фасада, што показује његову завидну стилску и визуелну писменост. Спајајући у изузетно складну и кохерентну цјелину традиционално и савремено, Миладиновић је дао вриједан и оригиналан архитектонски пројекат који се издваја из низа уобичајених рјешења српских православних цркава овога времена и простора, готово потпуно ослоњених на ауторитет српског средњег вијека. Ова успјела синтеза различитих просторних и морфолошко-стилских концепција чинила је храм у Вођеници дјелом високе архитектонске вриједности, умјетничке снаге и поетске живописности.

Страдања и обнављања храма

Храм у Вођеници су усташе запалиле 2. августа 1941. године, када је страдало укупно 12 православних цркава на овом подручју.³² У рушевном стању (Сл. 3) је, због низа неповољних околности, остао четири деценије, све до обнове 1991. године.

Прва иницијатива за обнову покренута је 1975. године, о чему свједочи сачувана архивска грађа Епархије бихаћко-петровачке. У допису упућеном 7. јуна 1975. епископу далматинском Г. Стефану, иселњеник Никола Латковић из Кливленда, Охајо, САД, покреће иницијативу за обнову цркве, а наводи и да је лично био свједок њеног паљења, те да је са групом људи из Вођенице, прије напада усташа скинуо и сакрио црквено звоно, које су након ослобођења села,

³¹ На сличан начин Миладиновић је деценију касније ријешо и кровове Краљевог дворца у Хан Пијеску, обликовањем и материјализацијом такође изванредно интерполираног у сликовити амбијент.

³² АЕБП, Допис епископа далматинског СО Б. Петровац, Е. бр. 338/77 од 25. 6. 1977.

9. августа исте године, објесили на дрво у црквеној порти.³³ У свом одговору³⁴ епископ наводи да су цркве у околини Грахова, Ливна, Гламоча и Дрвара скоро обновљене, али да "у Босанско-петровачкој долини иде врло тешко", па многе цркве, као и у Вођеници, "стоје у рушевинама", додајући да "сви су помало криви за ово стање". За разлику од трогодишње преписке епископа са Латковићем, што је дало конкретан резултат у сакупљању прилога за обнову цркве, епископово обраћање Петру Тешићу из Цилинга, Аустралија, рођеном у Вођеници, судећи по сачуваној грађи остало је без одзива. За ову тему је важно епископово писмо у којем Тешићу описује стање црквеног комплекса: "...зидови у огоретинама и рушењу, парохијски дом у пропадању, има само очувано једно звоно обешено о дрвету, које с времена на време зазвони..."³⁵

Слика 3. Стање храма прије обнове 1991.³⁶

Исте 1975. године Епархијски управни одбор је формирао Грађевински одбор за обнову цркве у Вођеници, на чијем челу су били надлежни свештеник

³³ Другачији слијед догађаја везаних за спасавање црквеног звона износи исељеник и велики добротвор храма Никола Ћук, у писму епископу од 18.12.2009. године: "Кад су усташе запалиле Цркву, најпре су збацили звоно са звоника и имали намеру да га однесу", али су их он и група његових сабораца оружаним нападом у томе спријечили, однијели звоно и закопали на ади рјечице Вођенице. Године 1943, након што је Петровачки срез ослобођен, Ћук је са групом сељана откопао звоно и поставио га на дрвени звоник, који су у порти направили од четири ступца повезана кровом. "И ту је остало како је било обешено све док једне ноћи није дошао неки Српски комунистички изрод", посјекао ступце и оборио звоно, које су сељани поново објесили на клен испред цркве, гдје је остало до обнове цркве и звоника. "И данас је то звоно на своме месту после толико година. Толико да знате ко Вам је сачувао и како звоно".

³⁴ АЕБП, Е. бр. 279/75 од 16. јуна 1975.

³⁵ АЕБП, Допис епископа далматинског од 23. 7. 1975.

³⁶ Илустрација преузета из публикације: Епископ Хризостом Јевић, *Храм Пресвете Богородице у Вођеници*, Босански Петровац: Епархија Бихаћко-петровачка (s. a.), 3.

и јеромонах Хризостом (Јевић), родом из Вођенице, тада у служби Црквеног суда у Шибенику, а данас митрополит дабробосански,³⁷ те још девет чланова из села Вођеница, Брестовац и Скакавац.³⁸ Након тога, с архијерејским благословом епископа источноамеричког и канадског г. Саве³⁹, српски исељеници у САД и Канади формирали су Одбор за сакупљање прилога за обнову цркве.⁴⁰ Рачун је отворен у банци The Federal Savings Cleveland, Ohio, US,⁴¹ а спискови приложника су објављивани у "Србобрану" и редовно достављани епископу далматинском. Из писма Николе Латковића, испред овог одбора упућеног епископу 29. 8. 1976, сазнајемо да су разочарани његовим писмом од 7. јула 1976, из којег су закључили да нема изгледа за обнову цркве у Вођеници, па моле да се почне бар нешто градити, како би било "лакше нама као Одбору да тражимо новац од народа".⁴²

Епископ у писму Латковићу 14. 3. 1977.⁴³ наводи да је слао "нашег стручног предузимача у Вођеницу, да види ситуацију, и да нам да свој савет", додајући да "ситуација за прикупљање прилога код Вођеничана није повољна [...] Да би се ствар покренула са мртве тачке и морално и физички, наше свештенство и ја с њима мислимо да би било добро извршити санацију зидова на цркви, поставити серклаж и припремити ситуацију за постављање крова. Због зуба времена зидови су оштећени па би се морали и презиђивати на неколико места у извесној висини". Епископ даље наводи да је планирано да то уради епархијски мајстор, "веома поуздан стручњак", новцем "којим ви располажете и нешто што би Епархија на име помоћи дала". Зато епископ тражи да Латковић прикупљени новац Одбора што прије достави Управном одбору Епархије далматинске у Шибеник, што је Латковић и учинио у писму датираном 26. марта 1977. године,⁴⁴ наводећи да, "што се тиче Вођеничана тамо, ми верујемо да ће и они да помогну када виде да је почело са обновом Цркве јер они то нису опште веровали". У истом овом писму моли епископа да им се пошаљу слике градилишта са мајсторима, јер би им то помогло у наставку акције сакупљања прилога.⁴⁵ Најављујући почетак санације зидова крајем априла, епископ доставља Латковићу признаницу банке за исплаћену противвриједност од 49.218,55

³⁷ За 61. митрополита дабробосанског г. Хризостом је изабран Одлуком Светог Архијерејског Сабора СПЦ 24. маја 2017. а на трон митрополита дабробосанских устоличен 3. 9. 2017. у Саборном храму Рођења Пресвете Богородице у Сарајеву.

³⁸ АЕБП, ЕУО Бр. 487/75 од 4. 8. 1975.

³⁹ АЕБП. Датирано у Едворту (Edgeworth, Pennsylvania, US) 25. 8. 1975. под Бр. 579.

⁴⁰ АЕБП, Е.Бр. 488/75 од 15. 10. 1975.

⁴¹ АЕБП, Е.Бр. 565/75 од 8. 11. 1975.

⁴² АЕБП (без бр. протокола)

⁴³ АЕБП, Е.Бр. 127/77

⁴⁴ АЕБП

⁴⁵ Шести списак приложника из Канаде и Америке за обнову цркве у Вођеници објављен је у листу "Американски Србобран" у броју од 10. 6. 1977. То је посљедњи списак достављен епископу, који је пронађен у АЕБП.

нових динара.⁴⁶ То је, према понуди епархијског мајстора Ратка Лазића од 5. 4. 1977, и била у иностранству сакупљена сума довољна за понуђену вриједност радова од 50.000,00 динара, који су требали бити завршени у року од 20 дана.

Из акта епископа далматинског у својству предсједника ЕУО видимо да је Епархијски Управни одбор 10. маја 1977. у цјелини прихватио понуду епархијског мајстора Ратка Лазића из Книна, са сљедећим ставкама: "санирати све зидове (извршити рушења на овим зидовима који су зубом времена оштећени), затим на њима израдити заштитну плочу/церклаж), зидове припремити за кров. Из церклажа оставити анкере за причвршћивање крова. Све вањске зидове везивати добро армираним церклажом, а зид изнад олтара конзервирати. Вредност ових радова са материјалом износи 50.000,00 динара". У напомени даље стоји: "Уколико би се звоник у овој етапи поправио, тако да би се зид поправио који је доста оштећен и на њему излила бетонска плоча радови би били на звонику већи за 10.000,00 динара".⁴⁷

Грађевински радови на обнови цркве су започели 22. 6. 1977, али су обустављени већ 24. 6. 77. Рјешењем Инспекције рада СО Босански Петровац⁴⁸, донесеним на основу Записника о инспекцијском прегледу састављеног на градилишту дан раније, инспектор рада и грађевински инспектор СО Босански Петровац утврдили су да радови нису пријављени, да нема плана за грађење ни доказа о провјери исправности скеле, за коју је констатовано да није од материјала прорачунатог на потребна оптерећења, да је скела неадекватних димензија вертикалних и хоризонталних елемената и без адекватне укрућености њихових спојева, као и да нема осигураних приступа на висинске зоне, чиме су радници вишеструко изложени ризику од пада, посебно са највише зоне бетонског вијенца (8,0 м од тла), а нису им обезбијеђена ни средства за сигурносно везање. Такође је констатовано да су двојица затечених радника из Србије без квалификација грађевинских радника, а да су радове изводили без стручног надзора. "Поред наведеног не зна се ни стручност предузимача радова Лазић Ратко, који није био присутан приликом прегледа градилишта."⁴⁹ Жалба није одлагала извршење. Епископ је већ наредног дана упутио жалбу СО Босански Петровац⁵⁰ јер су надлежни органи "забрањили нашим радницима да доврше започети посао санирања зидова ове цркве", указујући и да су у Вођеницу "долазиле неке

⁴⁶ АЕБП, Е. бр. 189/77 од 5. 4. 1977.

⁴⁷ АЕБП, ЕУО Бр. 347/77. од 10. 5. 1977.

⁴⁸ Рјешењем бр. 03–173–37/77 од 24. 6. 1977. "забрањује се рад на скели за извођење радова на конзервацији рушевне цркве у селу Вођеница које радове изводи Лазић Ратко, предузимач грађевинских радова из Книна. Забрана рада на овој скели траје све док Лазић Ратко не отклони утврђене недостатке и неправилности које проузрокују непосредну опасност по живот запослених".

⁴⁹ Препис Записника у АЕБП

⁵⁰ АЕБП, ЕУО, бр. 338/77

групе младића претећи да ће срушити тамошњу цркву".⁵¹ На приједлог епископа далматинског г. Стефана (Е. бр. 338/77)⁵², Свети архијерејски синод Српске православне цркве донио је 13. 9. 1977. Одлуку (бр. 1650/зап 442) којом се тражи интервенција комисија тадашњег Савезног извршног вијећа и Извршног вијећа СР БиХ да се у Вођеници дозволи конзервирање цркве. У сачуваној архивској грађи нема докумената о резултатима обраћања на наведене адресе.

Остаје нејасно зашто нису отклоњени недостаци наведени у Рјешењу инспекције како би се радови на санацији могли наставити.

Судећи по сачуваној архивској грађи, нове активности на обнови цркве покренуте су тек након 12 година. Иницијативом и залагањем протосинђела Хризостома Јевића (сада митрополита дабробосанског), 1989. саграђена је нова купола звоника.⁵³

СПЦО Вођеница упутила је 16. 8. 1990. "Петровачком листу" Апел за обнављање цркве у Вођеници, која је била "најлепши грађевински објекат овог села и шире".⁵⁴ У писму од 23. 8. 1990. протосинђел Хризостом Јевић обраћа се из манастира Крка епископу бихаћко-петровачком г. Николају⁵⁵ да својим ауторитетом редакцији "Православља" прослиједи ради објављивања Апел за помоћ цркви у Вођеници, напомињујући да сличан његов апел из 1989. нису хтјели објавити.⁵⁶

Захваљујући добровољним прилозима из земље и иностранства (САД, Њемачка и другдје),⁵⁷ 29. 5. 1991. је између новоизабраног епископа бихаћко-петровачког г. Хризостома испред инвеститора и Рајка Ступара власника СЗД "Савремена градња" из Бихаћа као извођача, потписан Уговор за адаптацију и доградњу цркве у Вођеници.⁵⁸ Уговорена вриједност била је 150.000,00 динара, а рок извођења 60 календарских дана за радове предвиђене у двије фазе.⁵⁹ Пре-

---

⁵¹ Свети архијерејски синод СПЦ је на својој сједници од 13. 9. 1977. донио одлуку да усвоји приједлог епископа далматинског (Е. бр. 337/77) и да се затражи интервенција СИВ и ИВ Скупштине СР БиХ како би се дозволило конзервирање зидова храма.

⁵² СПЦО Бос. Петровац је епископу 12. 7. 1977. доставила Рјешење о забрани и Записник Инспекције рада (АЕБП).

⁵³ Конструкцију куполе израдио је Зоран Зеленовић од Врлике, а лимарске радове мајстори из Трна и Клашница. (Епископ Хризостом Јевић. *Храм Пресвете Богородице у Вођеници*, 36)

⁵⁴ Текст у АЕБП

⁵⁵ Одлуком Светог архијерејског сабора Српске православне цркве 19. маја 1990. успостављена је Епархија бихаћко-петровачка као наследица Бихаћке епархије, основане 1925. године са сједиштем у Бихаћу

⁵⁶ Писмо у АЕБП

⁵⁷ Испред СПЦО у Вођеници, парох вођенички и крњеушки се обраћа дописом бр. 17/91 од 13. 5. 1991. епископу Николају да г. Стеву Ступара из Саурлаха у Њемачкој прогласи великим добротвором цркве у Вођеници, за чију је обнову прилагао у више наврата, а задње је приложио 20.000,00 ДМ. Прихваћена је и Ступарова понуда да буде кум на освећењу цркве.

⁵⁸ АЕБП

⁵⁹ У циљу крајње рационализације трошкова, дрвна грађа за кровите кориштена је као оплата за бетонске радове у првој фази (Чл. 7 Уговора).

ма Предмјеру и предрачуна, као саставном дијелу овог уговора, радови су обухватили припремне, тесарске, бетонске и армирачке радове, израду кровишта и лимарске радове. Или појединачно, што нам посредно документује затечено физичко стање црквене грађевине 37 година након што је запаљена, предвиђено је: санирање и дјелимично дозиђивање обрушених забатних зидова, зидова над олтаром и пјевницама у укупној површини од 19,54 м², израда потпорног костура за армирано-бетонску "волт плочу",⁶⁰ уградња бетона у АБ плочу, серклаже и свод; израда главног и кровишта изнад олтара и пјевница; покривање свих кровишта цријепом ("333")⁶¹ и постављање опшавног лима ("ветерлајсне")⁶² на забатним зидовима.

Нови Уговор за адаптацију и доградњу Српске православне цркве у Вођеници, између истих уговарача, сачињен је 20.7. исте године, сада на износ од 511.430,00 динара за материјал и радове, а са истим роком извођења од 60 дана, односно до 21. септембра 1991. Према Предмјеру и предрачуна приложеном овом уговору, обухваћени су бетонски радови: ископ старог бетона и израда бетонске подлоге за нови под, израда бетонског тротоара око цркве, те фасадерски и зидарски радови: набавка скеле, обијање старе и израда нове жбуке на зидовима (вањске и унутрашње), израда SEP фасаде⁶³ извана, чишћење и фугирање сокла, уградња браварије и столарије (13 отвора).

У току 1991. црква је "грађевински и конструкцијски обновљена и измалтерисана, али нису били изведени завршни занатски радови и ентеријер цркве. Избијање рата 1992. године и тешка материјална ситуација спријечили су да се црква у потпуности обнови и освети".⁶⁴

Храм је поново пострадао у посљедњим ратним сукобима. Припадници Петог корпуса Армије БиХ су 15. септембра 1995. цркву спалили и опустошили.⁶⁵ Кровни покривач је однесен, као и црквено звоно, "које је било понос и дика Вођенице, Брестовца и Скакавца, као и цијеле Бос. Крајине. За утјеху је остао језичак звона",⁶⁶ који је данас изложен у наосу.

Црква је у свом данашњем изгледу обновљена у периоду 2004–2007. године, што малобројно послеријатно становништво настањено у Вођеници није могло без настојања епископа бихаћко-петровачког г. Хризостома, који је, обраћајући се на многе адресе, својим личним залагањем и духовним ауторите-

⁶⁰ "Волт плоча" оvdје је заправо бетонски полуобличасти свод, који је првобитно био дрвени.

⁶¹ Цријеп М–333, произвођача "Тоза Марковић" Кикинда или "Dilj – Vinkovci"

⁶² Ријеч је о *вјетар* лајснама, које штите потконструкције крова од налета вјетра. У тој функцији био је кров са ластавицама, какав је пројектовао Миладиновић, али који, нажалост, није реконструисан.

⁶³ Жбука за завршну заштитно-декоративну обраду зидова

⁶⁴ Епископ Хризостом Јевић. *Храм Пресвете Богородице у Вођеници*, 36

⁶⁵ Тужилаштво БиХ је априла 2019. оптужило команданта Петог корпуса Армије БиХ да је у току војне операције "Сана 95" половином септембра 1995. починио кривично дјело уништавања и паљења православних цркава у освојеним селима на подручју Босанског Петровца.

⁶⁶ Епископ Хризостом Јевић. *Храм Пресвете Богородице у Вођеници*, 36

том успио да обезбиједи потребну помоћ.⁶⁷ Из епископовог писма упућеног ЦОУО ЦО Вођеница због захтјева за исплату преосталог дуга за обнову храма, сазнајемо да је радове извело грађевинско предузеће "Гратод" ДОО из Бање Луке.⁶⁸

Обред освећења електрификованог црквеног звона⁶⁹ обавио је епископ Хризостом 29. 4. 2007. године, а потом је оно постављено у звоник. Израда другог звона (за ручно руковање), тежине 500 кг, пречника 935 мм, тон "А", наручена је 2011. код ОМСО Feniks, Žalec, Словенија.⁷⁰ Ово звоно је дар Николе Ћука из Бризбејна, Аустралија, који је у ту сврху издвојио 14.493,44 АУД.⁷¹ За ову значајну и укупно велику личну донацију за обнову и опремање храма, епископ Хризостом је Николу Ћука прогласио великим добротвором цркве у Вођеници.⁷² Уоквирено писмо, са захвалницом епископа⁷³ и кратком биографском биљешком о добротвору, постављено је на унутрашњем западном зиду нартекса.

Чин освећења обновљеног храма 2. септембра 2007. године предводио је тадашњи епископ бихаћко-петровачки г. Хризостом, захваљујући којем је, уз све препреке и потешкоће, обнова и реализована.

Након мањег пожара, изазваног недогорјелим свијећама у ноћи 25. 11. 2007. године, извршено је чишћење од чађи и мања санација црквеног ентеријера.⁷⁴

---

⁶⁷ Према попису из 2013. у Вођеници је било само 258 становника, од којих 250 Срба, готово двоструко мање него на попису 1991, када је Срба било 509, а мање чак и у односу на број из 1879.

⁶⁸ АЕБП, ЕУО, бр. 538/13 од 31. 12. 2013.

⁶⁹ Звоно је изливено у ливници звона "Кременовић" из Белосаваца (А.В. *Освећење звона у селу Вођеница*, Вијест са портала Епархије бихаћко-петровачке, принтана страница у досијеу храма у Вођеници, АЕБП). Ријеч је о Ливници "Лиграп" ДОО, Белосавци, Топола, Р. Србија.

⁷⁰ АЕБП, ЕУО, бр. 86/11 од 6. 6. 2011.

⁷¹ У знак захвалности за донацију, на звону је угравиран текст: "Ово звоно, поред осталог, поконио је г. Никола Ћук из Аустралије".

⁷² АЕПБ, Е. бр. 204/06

⁷³ АЕБП, Е. бр. 105/11 од 28. 2. 2011.

⁷⁴ АЕБП, Допис администратора Парохије крњеушко-вођеничке игумана Софронија епископу Хризостому, бр. 104/07 од 3. 12. 2007.

Карактеристике цркве данас

Обновама након ратних страдања аутентичност архитектуре храма, нажалост, није враћена. Као што се из архивских докумената закључује, то је било без научно-стручне утемељености поступка рехабилитације, који би се базирао на пројекту и документима оригиналног изгледа. Упоређено с Миладиновићем пројектом, данашње стање (Сл. 4) показује да је црква изгубила своје високе архитектонско-стилске вриједности.

Нарушене су пропорције, архитектонски облици и детаљи, а потпуно је нестао и карактеристичан стил романтичарског ослањања на аутохтону народну градитељску традицију, на најбољи начин присутан у обликовању високог повијеног крова са дубоким стрехама ослоњеним на низове лијепо обликованих дрвених конзола. Једноставни двоводни кров је у потпуности измијенио карактер грађевине, о којем данас свједочи само сачувани оригинални пројекат Милоша Миладиновића, који је овдје показао пуно разумијевање традиционалних програмских основа православних цркава, изврсно обједињујући историјске традиционалне градитељске схеме са сецесијским обликовањем, модерним у годинама пред Први свјетски рат, када је црква и пројектована.

Слика 4. Садашњи изглед цркве у Вођеници

Новим кровом без ластавице и извијених надстрешница, црква је изгубила од своје специфичне љепоте. Нема више ни импресивне дубоке стрехе, па је тиме изостао и конструктивно обликован вијенац мензола – лучних дрвених косника, који су објекту давали утисак лакоће и укупно особен естетски израз.

Другачији су и кровови над апсидом и тространим пјевницама. Нису више шаторасте, што је, на полигоналној основи, стандардно и логично конструктивно рјешење. Умјесто да се све троугаоне кровне плохе спајају у једној тачки, средња кровна плоха је сада правоугаона, чиме је формирано сљеме паралелно са сљеменом основног крова, што је не само неестетски него и противно грађевинској логици и правилима струке. Облик једнодјелних прозора је такође измијењен, па су они сада шири, а тиме и непропорционални у односу на површину зидова. Такође, умјесто елегантних бифора над бочним улазима у наос, сада је лучно завршен једнодјелни прозорски отвор у ширини врата, што је у изразитој пропорцијској дисхармонији.

Друга највећа жртва ове неадекватне обнове је некада витак, изузетно елегантан звоник, који је, уз кровове, био највећи вредносни домаћај у укупној естетици цркве. Потпуно је осиромашен у свим својим елементима. Умјесто полукружно завршених сегмената бифоре на првом спрату западне фасаде, сада су завршени као хоризонтале са скошењем према раздјелном ступу, што је неестетски и у историји архитектуре посве непознат мотив. Витка бифора на другом спрату звоника замијењена је обичним правоугаоним отвором, опет у потпуној несагласности са оригиналом и законитостима естетике. Неадекватне измјене кулминирају у највишој и најатрактивнијој зони звоника. Квадрифоре су замијењене једнодјелним полукружно завршеним прозорима, обликом и пропорцијама непримјереним функцији, позицији и укупној архитектури цркве. Ни овдје нема више вијенца дрвених конзола на које се ослањала препуштена капа звоника сложене, елегантне форме. Сада је то једноставна луковица без органске обликовне повезаности са кубусом звоника.

Иако су из претходно изложене архивске грађе евидентне све потешкоће, а посебно финансијске, морамо, нажалост, ипак констатовати да умјетничке вриједности цркве обновама нису враћене. Тако умјесто специфичног, оригиналног архитектонског дјела, значајног и једног од веома ријетких српских градитеља у вријеме аустроугарске управе, данас имамо стилски недефинисану грађевину. Ово преобликовање слободном интерпретацијом, без консултовања оригиналног пројекта и архитеката конзерватора, резултовало је готово потпуним одсуством повезнице са оригиналним пројектом. Обновљени објекат има неоспоран духовни значај и функцију. Изостанком истраживачког рада, научне и стручне објективности у интерпретацији оригиналног пројекта, превладао је занатски приступ, с посљедичним непознавањем историјских концепата архитектонских стилова и вриједног ауторског дјела уграђеног у меморију српског културног простора.

Умјесто закључка

Трагична историја храма у Вођеници дијелила је судбину српског православног народа у протеклим ратовима. Уништаван и обнављан, као и многи

други сакрални објекти, храм свједочи о снази трајања и опстајања народа, његовој одлучности и истрајности у очувању свог вјерског и националног бића.

Сагледавајући све архитектонско-стилске вриједности и културно-историјски значај цркве у Вођеници, на једној, и резултате обнове, на другој страни, треба овдје са жаљењем констатовати да није испоштовано темељно конзерваторско начело рестаурације културно-историјских споменика, које се базира на детаљном истраживању и документацији аутентичног архитектонског рјешења. То је увијек основно полазиште, чији је крајњи циљ очување и реafirмација културног и историјског интегритета градитељске баштине. Ангажовање компетентних стручњака различитих профила, предвођених архитектама специјализованим за заштиту градитељског наслеђа, у том смислу је нужан предуслов. Међународна повеља о конзервацији и рестаурацији споменика и споменичких цјелина (Венецијанска повеља, 1964) и данас најзначајнији међународни документ у доктрини заштите градитељске баштине, у циљу очувања изворности искључује интервенције која нису утемељене на чврстим историјским чињеницама и вјеродостојним научним доказима оригиналне структуре и изгледа. На овим ставовима се базирају и Дрезденска декларација (1982) и Нара документ о аутентичности (1994) и укупна савремена теорија и пракса рестаурације градитељских споменика прошлости.

Обнова сакралних објеката увијек је тежња за потврдом националног и вјерског идентитета и израз колективног сјећања као вишег нивоа егзистенције. Зато се том одговорном послу мора приступити с пуном научном и стручном аргументацијом, како би се афирмисале вишезначне културно-историјске вриједности садржане у градитељској баштини.

ЗАХВАЛНОСТ

За подршку истраживању искрену захвалност изражавам

Његовом високопреосвештенству митрополиту дабробосанском
господину Хризостому

Његовом преосвештенству епископу бихаћко-петровачком и рмањском
господину Сергију

секретару Епархије бихаћко-петровачке
протопрезвитеру-ставрофору Здравку Богојевићу

архијерејском намјеснику Епархије бихаћко-петровачке
протопрезвитеру Бојану Митрићу

пароху крњеушко-вођеничком
презвитеру Немањи Балабану

Jelena Bozic

The Serbian Orthodox Church in Vodjenica (1911-1913)

Summary

The theme of this paper is the history and architecture of the Serbian Orthodox Church in Vodjenica, a village in the municipality of Bosanski Petrovac, in the western Bosnia and Herzegovina (the Una-Sana Canton, Federation of Bosnia and Herzegovina). The church was designed in 1911 and its construction was carried out during 1911 and 1913. The author of the project was Milos Miladinovic, one of few Serbian builders in the period of Austro-Hungarian administration. With this church, Miladinovic gave a valuable and original architectural design with high level of creative synthesis based on the elements of the Serbian medieval churches from Moravian era, autochthonous constructions and international new art of Secession. This church is a beautiful and rare example of combining different styles in architecture of Orthodox temples of that time. This should be particularly evaluated considering modest financial capabilities of the Serbian Orthodox Church in Bosnia and Herzegovina.

This single-nave church, with the floor plan in clover-leaf shape, is covered with a barrel vault. The façade belfry is on the west. Based on the autochthonous forms of this region, the roof is steep at the top and then bells out at the bottom to get enough overhang. This traditional element, commonly found throughout residential design, keeps the snow away from external walls. Reflecting the strength and subtlety of the building aesthetic, deep overhang is designed to maintain elegance while also deepening the vernacular of the surrounding landscape. The nice steep roof profile with deep eaves and the bell tower contributed to a design quality, making this church extremely picturesque. Through the analysis of the architectural and stylistic values of the church, the knowledge on sacral architectural heritage of the Austro-Hungarian period as well as on Miladinovic's work, have been expanded.

The church in Vodjenica was heavily devastated during the World War II (1941) as well as the last one (1995). It was being repaired, but unfortunately, without returning to the original.

Извори и литература

Извори

I. Необјављени

АБиХ – Архив Босне и Херцеговине, Сарајево
ЗВС – Земаљска влада у Сарајеву
ЗМФ – Заједничко министарство финансија у Бечу
АЕБП – Архив Српске православне епархије бихаћко-петровачке,
Босански Петровац, Досије ЦО Вођеница
АЗПРГС – Архив Завода за планирање развоја града Сарајева
ХАС – Хисторијски архив Сарајево, Архивски фонд Милоша Миладиновића, О–ММ–383, кут. 1–3.

II. Објављени

1. *Босна и Херцеговина на Миленијској изложби у Будимпешти године 1896.* Сарајево: Изложбени уред Бос. Херц. Земаљске владе, 1896.
2. *Отаџбина*, Год. I, Бр. 18, Бања Лука, 12. октобра 1907.
3. *Први извјештај Техничке средње школе у Сарајеву*, Сарајево: Земаљска штампарија, 1896.
4. *Први Шематизам православне митрополије Бањалучко-Бихаћке за годину 1901.* (Ур. Алекса Јокановић, конз. савјетник), Бања Лука: Књижара С. Угреновића, 1903.
5. Пријеглед протопрезвитерата, парохија са бројем села, кућа и душа, српско-православног свештенства и описом цркви у Дабробосанској дијецези у години 1887, *Прилог Дабро-босанском источнику*, II /1888.
6. *Резултати пописа житељства у Босни и Херцеговини од 27. септембра 1910.*, Сарајево: Земаљска влада, 1912.
7. *Трећи извјештај Техничке средње школе у Сарајеву*, Сарајево: Земаљска штампарија, 1898.
8. *Седми извјештај Техничке средње школе у Сарајеву*, Сарајево: Земаљска штампарија, 1901.
9. *Sarajevoer Adressbuch 1914 mit Fremdenführer und Situationsplan.* Alphabetisches Einwohnerverzeichnis von Sarajevo. Verfasser: Dany Brodник.

Литература

1. Божић, Јелена. Српске православне цркве у Сарајеву (1878–1918), *Наше старине* I/1998, 93–100.
2. Епископ Хризостом Јевић. *Храм Пресвете Богородице у Вођеници*, Босански Петровац: Епархија бихаћко-петровачка (s. a.)

3. Новаковић, К. Кратак опис презвитерата петровачког, *Босанско-херцеговачки источник*, VIII/1894, 3, 127–131.
4. Папић, Митар. *Историја српских школа у БиХ*, Сарајево: Веселин Маслеша, 1978.
5. Суботићка, Савка. Аделина Паулина Ирби. *Босанска вила*, XXVI/17, Сарајево, 15. септембра 1917, 257–258.
6. Dlustuš, Ljuboje. Školske prilike u Bosni i Hercegovini od okupacije do danas, *Školski vjesnik*, Sarajevo, augusta 1894.
7. Lešić, Josip. *Anđeli milosrđa: miss Paulina Irby*. Sarajevo: Veselin Masleša, 1990.